

Leyla Qabil qızı Abasova
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müəllimi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: sg.leyla@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8971-6456

UDC 821.512.162 + 655.4/5

AZƏRBAYCANDA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ NƏŞRİ TARİXİNDƏN

Xülasə: Məqalədə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nəşri tarixi tədqiqata cəlb edilmişdir. XIX əsrdə uşaq ədəbiyyatının təşəkkül tapmasında Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Fətəli Axundzadə, Qasim bəy Zakir, Həsən bəy Zərdabi və Seyid Əzim Şirvani kimi maarifçilərin rolu xüsusi qeyd edilir.

Məqalədə XX əsrin əvvəllərində dövrün ziyalıları tərəfindən yazılan kitablar və onların nəşrini həyata keçirən mətbəələr haqqında da ətraflı söz açılır.

Açar sözlər: uşaq ədəbiyyatı, maarifçi ziyalılar, mətbəə, nəşriyyat, poliqrafiya, əsərlər, dərsliklər, məktəb.

Leyla Gabil gizi Abasova

From the history of publishing children's literature in Azerbaijan

Summary: The article is devoted to the historical study of the publication of children's literature in Azerbaijan. Among Azerbaijani educators in the development of children's literature in the 19th century, the important role of Abbasgulu aga Bakikhanov, Mirza Shafi Vazeh, Mirza Fatali Akhundzade, Gasim bey Zakir, Hasan bey Zardabi and Seyid Azim Shirvani is especially noted.

The article also provides detailed information about the books written by the intelligentsia in the early twentieth century.

Key words: children's literature, enlightener, intelligentsia, printing house, publishing house, polygraphy, works, textbooks, school.

Лейла Габиль кызы Абасова

Из истории издания детской литературы в Азербайджане

Резюме: Статья посвящена историческому исследованию издания детской литературы в Азербайджане. Среди азербайджанских просветителей в становлении детской литературы в XIX века особо отмечается важная роль Аббас Кули Ага Бакиханова, Мирза Шафи Вазеха, Мирза Фатали Ахундзаде, Касым бек Закира, Гасан-бек Зардаби и Сеид Азим Ширвани.

В статье также приводится подробная информация о книгах, написанных интеллигенцией в начале XX века.

Ключевые слова: детская литература, интеллигенты, просветители, типография, издательство, полиграфия, произведения, учебники, школа.

1894-cü ildə Həsən ibn Mehdi tərəfindən "Vətən dili" dərsliyi Təbrizdə Darülfünun-Müfəzəfiyyə mədrəsəsinin mətbəəsində 110 səhifə həcmində dəş basması ilə çap edilmişdir. Kitabın əvvəlində "mübtədi şagirdlərə altı aydan qabaq

yazıb oxumaq öyrədən, sövті üzrə təlim olunan əlifbaya-cədidə müştəmil bir kitabçası" olması haqqında məlumat verilir.

Bu dövrdə Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Möhsün Nəvvab kimi müəllimlər öz məktəblərində istifadə olunmaq üçün əlyazması halında və litoqrafiya üsulu ilə dərs kitabları hazırlamaları haqqında mənbələrdə məlumatlar vardır.

1900-cü ildə təkcə Bakıda 16 mətbəə, 1908-ci ildə isə 30 mətbəə və litoqrafiyanın olduğu məlumdur. Quberniya idarəsinin, Demirovun, Hacı Səid Əfəndi Ünsüzadənin mətbəələri, "Nina", "Kaspi", "Qeyret", "Əvvəlinci", "Şirkət", "Məktəb" və başqa mətbəələr böyüklərə aid ədəbiyyatla yanaşı, uşaqlar üçün də dərsliklər, orijinal və tərcümə ədəbiyyatı, habelə dövrü mətbuat orqanları çap edirdilər.

Seminarıyada müəllimlik edən Rəşid bəy Əfəndiyev hələ Tiflisdə işləyərkən tərtib etdiyi "Bəsirətül-ətfal" ("Uşaq bağçası") adlı qiraət kitabını 1901-ci ildə Bakıda Quberniya idarəsinin mətbəəsində 2.000 nüsxə tirajla çap etdirir. 1903-cü ildə Maarif Nazirliyinin Qafqaz Maarif Dairəsi tərəfindən bütün müsəlman məktəblərində bu kitabdən dərs vəsaiti kimi istifadə edilməsinə icazə verilir. Kitab yeni əlavələrle 1907-ci ildə İstanbulda Maarif nəzarəti-cəlləsinin icazəsilə çap edilir [8, s. 12].

R. Əfəndiyev "Uşaq bağçası" kitabına yazdığı müəqəddimə şagirdlərə ilk dəfə xətlər və şəkillər çəkmək, bunlara aid sual-cavab aparmaq, iki və daha çox "müxtəlif cisimlərin bir-birindən fərqli və təfəvvütünü, müsəvi və oxşayışını ayırd etmək", sonra şagirdlərə cisimlərin adlarından və bir mənaya dəlalət edən sözlərdən cümle (mətləb) tərtib etməyi öyrətmək, həmçinin hecaları, hecanın sait sözlərdən əmələ gəlməsini şagirdlərə izah etmək kimi məsələlərdən bəhs olunur. Bu yolla əvvəlinci dərstdən oxumaq və yazmağın bünövrəsinin qoyulması göstərilir. Kitabdakı 28 mətn – 28 dərs keçildikdən sonra "şagirdin kəmalincə yazmaq və oxumağı" bacarması qeyd edilir [10, s. 12]. Professor H.M.Əhmədov tərəfindən transliterasiya və faksimile edilərək tərtib edilmiş nəşr 1912-ci ildə Tiflisdə çap olunmuş nüsxəsidir.

Kitabın üz qabığında həmçinin yazılır: "Müəllifi: Zaqafqaz darülmüəlliminin müsəlman şöbəsinin elmi-ilahi və lisan müəllimi Rəşid bəy Əfəndizadə. Müsəvvər olaraq dördüncü dəfə təb olunubdur. Qiyməti 30 qəpik. Tiflis 1912". Üz qabığında R. Əfəndiyev yazır: "Səvadsız adam bir ayda oxuyar, yazar".

Rəşid bəy Əfəndiyevin "Uşaq bağçası" kitabında bir sıra mətnlər, hekayələr, şeirlər və s. öz əksini tapmışdır. Kitabın içərisində 24 şeir çəmləmişdir. O, xalqın kitaba rəğbətini artırmaq üçün "Uşaq baxçası" kitabının sonrakı çapında bir sıra təhşih və əlavələr etmişdir [8, s. 13].

"Uşaq bağçası" kitabına daxil edilmiş şeir parçalarının bir hissəsi müəllif tərəfindən rus şairlərinin əsərlərindən tərcümə edilmişdir. Bu əsəri 2010-cu ildə transliterasiya və faksimile ilə yenidən tərtib edən professor H.Əhmədov olmuşdur. O, qeyd edir ki, "1912-ci ildə nəşr olunan, R.Əfəndizadənin "Uşaq bağçası" kitabının Əlyazmalar İnstitutunun fondunda XI-360 sayılı şifrə altında yerləşən nüsxəsində, eyni zamanda M.F.Axundovun adına Milli Kitabxanda olan nüsxəsində əsərin 13-14-cü səhifələri olmadığı üçün tərəfimizdən transliterasiya olunmamışdır" [8, s. 14].

R. Əfəndiyevin "Uşaq bağçası" adlı dərs vəsaiti tarixi baxımdan dəyərli olduğu kimi, bu gün üçün də əhəmiyyətlidir. Burada əlifba və əlifbadan sonrakı dövr üçün oxu materiallarının tədrisi aydın pedaqoji-metodik prinsiplərə əsaslanır. Hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, burada oxu materiallarının hamısı sadə ana dilindədir və bədi

cəhətdən dəyərlidir. Digər fərqli cəhət, materialların düzümlü sadədən mürəkkəbə doğru prinsipinə əsaslanır. Həmçinin qeyd edək ki, bu materiallar qısa, sadə və yığcam olmaqla bərabər, ibtidai sinif şagirdləri üçün lazım olan ən zəruri bilikləri əhatə edir. Həmin materiallarda təbiət, heyvanlar, quşlar, ailə, uşaq həyatı, əxlaqi keyfiyyətlər və s. kimi mühüm məsələlər haqqında ən vacib məlumatlar vardır.

"Uşaq bağçası" dərsliyində Rəşid bəy Əfəndiyevin özünün yazdığı əsərlərlə bərabər, başqa dillərdən, xüsusilə rus yazıçısı İ.A.Krilyovdan etdiyi tərcümələr də toplanmışdır. Buna görə də "Uşaq baxçası" kitabı ana dili və ədəbiyyatının tədrisi tarixini araşdırmaq baxımından əlavə, uşaq ədəbiyyatımızın tarixini öyrənmək cəhətdən də çox dəyərli mənbələrdəndir.

R.Əfəndiyevin dərslikləri uzun müddət Azərbaycan məktəblərində geniş miqyasda istifadə edilmiş və Azərbaycan gənclərinin bütöv bir nəslə bu kitablardan təlim və tərbiyə almışdır. Bu kitab 1914-cü ildə "Ana dili" adı ilə Qaraçay dilinə tərcümə edilərək Tiflisdə çap olunub, Tiber məktəblərinə göndərilmişdir. Rəşid bəy Əfəndiyevin müntəxəbatı səpgisində 1902-ci ildə M.S.Seyidovun "Kitabi-xəzainül-ətfal" adlı kitabı çap edilmişdir. Bu müntəxəbat yuxarı yaşlılar üçün tərtib edilmişdir. Burada həm zəngin tərcümələr, həm də orijinal material vardır. Bu müntəxəbat çox yaxşı tərtib olunmuşdur. Həmin ildə Bakıda başqa bir Azərbaycan qrammatikası dərsliyi nəşr edilmişdir. Bu dərsliyin müəllifi gənc müəllim A.Y.Talibzadədir. Zaqafqaziya yaşayan azərbaycanlılar arasında savadı yaymaq işinə çox böyük xeyir verən bu dərsliklərdən əlavə XIX əsrin sonlarında türk dilinin Azərbaycan ləhcəsində müxtəlif fənlər üzrə bir neçə faydalı dərsliklər də nəşr olunmuşdur.

Bəzi çətinliklərə baxmayaraq XX əsrdə bu dərslikdən əlavə bir sıra yeni dərsliklər də meydana çıxır. Yazıçı S.S.Axundov bu sahədəki çətinliklər haqqında belə yazır: "Uşaqlarımızı oxutmağa kitablarımız yoxdur. Bakı rus və müsəlman məktəblərinin müəllimləri axırncı ictimailərində məktəblərimiz üçün təşkil etdikləri təzə proqramı müzakirə edən vaxt belə qərar qoymurlar ki, bu proqram üzrə təzə kitab hazırlasınlar. İndi onlar hazır olub meydana çıxanda hansı pul ilə çap olunacaqdır? Müəlliflərin, müəllimlərin, pulu ilə? Boylu bilirsiz ki, heç birinin qüvvəsi çatmasın. Pəs nə etmək? Yenədəmi qışqırmalı ki, ay aman, kitablarımız yoxdur? Qışqırmaqdan bir şey çıxmaz. Lazımdır ki, bu bərədə bir çarə tapmaq".

Bakıda 1906 və 1907-ci illərdə ikinci müəllimlər qurultaylarının keçirilməsinin tədris işlərinə müsbət təsiri olmuş, bir sıra yeni dərsliklər meydana çıxmışdır.

Müəllimlər qurultayından sonra S.S.Axundov öz müəllim dostları M.Mahmudbəyov, S.Əbdürrəhimbəyov, F.Əgəzadə, A.Talibzadə, A.Əfəndizadə ilə birlikdə Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində mühüm əhəmiyyəti olan "İkinci il" dərsliyini tərtib edirlər. Həmin kitab 1908-ci ildə "Qeyret" mətbəəsi tərəfindən çapdan buraxılır. Təsəffü deyildir ki, "İkinci il" I nəşrindən sonra 1917-ci ilə kimi "Kaspi", "Orucov qardaşlarının mətbəəsi", "Məktəb" və "Turan" mətbəələrində daha 8 dəfə çapdan çıxmışdır. M.Mahmudbəyovun 1908-1918-ci illər arasında 9 dəfə nəşr olunan "İlk qiraət" kitabı II nəşrindən sonra "Birinci il" adı ilə çap edilə bilər. Bir il sonra isə M.Mahmudbəyovun Abbas Səhətlə Azərbaycan dilinin təlimi üçün "Yeni məktəb" kitabı "Kaspi" mətbəəsində çap olunur. Həmin kitab 1919-cu ilə kimi Bakının müxtəlif mətbəələri tərəfindən 9 dəfə çap olunmuşdur.

Dərslik yaratmaq sahəsində A.Şaiqin fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Onun "Uşaq gözlüyü" kitabı ilə yanaşı bir sıra uşaq dərslikləri də çapdan çıxmışdır. A.Şaiqin ikinci dərsliyi "Gülzar"dır. Müəllif bu dərslik haqqında yazır: "Yuxarı siniflərdə oxumaq üçün dərsliyimiz yox idi, hər gün keçiləcək dərsləri başqa müəllimlər kimi mən də tələbələrin dəftərlərinə yazırdım. Bu ağır vəziyyətdən qurtarmaq üçün 1909-cu ildə "Gülzar" adlı bir dərslik tərtib edib, Orucov qardaşları mətbəəsində çap etdirdim".

Kitab 1912-ci ildə çap edilir. A.Şaiqin başqa dərs kitablarından 1910-cu ildə Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsi'ndə "Gülşənə ədəbiyyat" (fars dilində), 1919-cu ildə isə "Birinci hokumət" mətbəəsində "Milli qiraət kitabı", "Türk çələri" və Hüseyn Cavidlə yazdığı "Ədəbiyyat dərsliyi" kitabları çapdan buraxılmışdır. Adlarını çəkdiyimiz bu dərsliklərlə yanaşı, Bakıda M.Mahmudbəyovun 1911-ci ildə "İmlamız", Ağazadə Fəhadin IV-VI siniflər üçün "Ədəbiyyat məcmuəsi" (1912), Abbaszadə Mirzə Abbasın "Birinci il" (1913), Abdulla bəy Əfəndizadənin "Son türk əlifbası" (1919), Şəkide "Mədəniyyət" mətbəəsində Rəcəb Əfəndizadənin "Türk qiraəti" (1918), Tibilisdə "Kultura" mətbəəsində Mirzə Hüseyn İrevani Həsənzadənin "Tamam əlifba" (1912) kitabları çapdan buraxılmışdır.

Artıq 1908-ci ildə yalnız Bakıda 30 mətbəə və litografiyanın olduğu məlumdur. Mətbəələrin sayı artıqca ədəbi qüvvələrin fəaliyyəti də genişlənir. Uşaq ədəbiyyatı sahəsindəki inkişaf özünü göstərməyə başlayır. İstər uşaq dərsliklərinin sayı, istər yeni uşaq mətbuatının yaranması, istərsə də orijinal və tərcümə ədəbiyyatı sahəsində fəaliyyət göstərən müəlliflər meydana çıxır. Bu illərdə uşaq ədəbiyyatına xüsusi fikir verilməsinə istər Sutanməcid Qənzadənin, A.Şaiqin, S.S.Axundovun və istərsə də başqa yazıçı və maarif xadimlərinin fikirlərində rast gəlirik.

S.S.Axundov öz tərcümeyi-halında yazır: "Azərbaycan məktəblərinin sayının artması ilə əlaqədar olaraq uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac yaranırdı. Əvvəlcə "Dəbistan" məcmuəsi nəşrə başladı. O, bağlandıqdan sonra "Məktəb" məcmuəsi çıxdı. Bu məcmuələrdə başlıca olaraq tərcümə hekayələri nəşr olunurdu ki, bu hekayələr də Azərbaycan uşaqlarını o qədər maraqlandırırdı. Bu vaxt mən uşaqlar üçün onların doğma dilində Azərbaycan həyatından alınmış orijinal hekayələr yazmaq fikrinə düşdüm. "Qorxulu nağıllar" adlı ümumi sərlövə yazdım".

A.Şaiq isə öz xatirələrində yazır: "nəqlədən əvvəl üzü gülməyən zəhmətkeş balaları səfalet içində yaşayırdılar. Onlar üçün öz doğma evləri, öz gözəl vətənləri bir zindan idi. Uşaqların üzünə səadət, tərəqqi və inkişaf yolları bağlanmışdı. Balalarımıza məxsus nə teatr, nə kino, nə kitabxana, nə də klub vardı: Məktəb xaricində oxumaq üçün kitab tapmırdılar. Gənc nəslimizin bu vəziyyəti mənə çox düşündürdü. Buna görə də bu zamanlar məktəblərdə gördüyüm işin bir qismini bədii yaradıcılıqla evəz etdim. Uşaqlar üçün müxtəlif janrlarda əsərlər yazdım".

1906-cı ildən fəaliyyətə başlayan "Qeyrət" mətbəəsi ibtidai məktəblərin şagirdləri üçün Əlimirzə Nərimanovun "Ədəbiyyata dair", 1907-ci ildə "Nəsihətül-əfal" kitabları, Cəlil Məmmədquluzadənin "Poçt qutusu", "Usta Zeynal" (1906), "Qurbanəli bəy" (1907) hekayələrini Əhməd bəy Cavanşirin "Şeirler məcmuəsi"ni çapdan buraxır. H.Z.Tağıyevin sahib olduğu "Kaspi" mətbəəsi mürəccə və dini ədəbiyyatla yanaşı, əsasən birinci rus inqilabından sonra Azərbaycan yazıçı və şairlərinin əsərlərinin nəşrinə və müterəqqi ruhlu kitabların nəşrinə müəyyən yer verir.

Bunun nəticəsində Abdulla bəy Əfəndizadənin "Rüstəmin yuxusu" yaxud rəyası" (1906), V.Çəmənçiminlinin xalq nağılı əsasında yazdığı "Məlik Məhəmməd" (1911), A.Şaiqin "Yaxşı arxa. Tülkü, qarğa, Hacıləylək" (1911), "Tıq-tıq xanım" (1911), "Tülkü və xoruz" (1911) əsərlərini çap edir.

1912-ci ildən İsa bəy Aşurbəyov bu mətbəəni H.Z.Tağıyevdən 6 illiyə icarəyə götürdükdən sonra isə Firudun bəy Köçərlinin milli nağıl və hekayələr, məsəl və tapmaca və növbə-növ mənzumələr məcmuəsi olan "Balalara hədiyyə" (1912), Xanım Babayevanın "Vəhə və Saleh" (1913), Ağakərim Kərimovun "Gülzari-bahar" (1913), Abdulla Əfəndizadənin "Əyriqış" (1914), Şəfiqə xanım Əfəndizadənin "İki yetim, yaxud Kərimin hümməti" (1914) və s. kitablarını çap edir.

XX əsrin əvvəllərində mövcud olan mətbəələr uşaq ədəbiyyatının nəşrinə də geniş yer vermişlər. Belə ki, Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsi Əlabbas Münzibin "Uşaqlara ibrət" (1909, 1911), Sutanməcid Qənzadənin "Tülkü və Çaqqalbəy" (1910), Əbdürrəhman bəy Haqverdiyevin "İki hekayət" (1909), Kərim bəy İsmayilovun "Nağıllar məcmuəsi" (1911), Böyükəğa Talibovun "Yaxşı məsləhət hər şeydən yaxşıdır" (1912), A.Şaiqin "Gözəl bahar" (1913), "Şələquyruq" (1913), Abbas Səhətin "Cəhalet səmərəsi yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi" (1914), Hüseyn Həsənzadənin "Üç hekayə" (1914) və s. kimi kitabları nəşr etmişdir.

"Məktəb" mətbəəsi 1916-cı ildə Hacı Səlim Qasımlıbəyovün "Bahar", "Buzsındıran", "Küçə uşaqları" və yaxud yetim Həsən, "Xəzan", "Xarabat", S.S.Axundovun "Qorxulu nağıllar" (1. "Əhməd və Məleykə", 2. "Rəşid və Gövhər"), Ağası bəy Şirvanı Kərəybəyovun "Cəsuslar dəstəsi yaxud zülmün sonu" hekayəsinin ikinci hissəsini Möhsün Əbdülzadənin "Ayineyi-ibrət", Cəlil Məmmədquluzadənin "Nigarçılıq" hekayəsini, Sutan Məcid Qənzadənin "Tülkü və Çaqqalbəy", Abbas Münzibin "Əşrəfin məcarası", "İbrət təziyəsi", "İnsaf güzgüsü", "Yaşayış özü", "Tacı Məyl" mənzumələrini, Əbdürrəhman Daikin "Rəhimli səyyah" və s. kitabları çap etmişdir.

"Səda" mətbəəsi isə Cəfər Bünyatadənin "Mən məktəb istəyirəm" (1910) hekayələr məcmuəsini, Hüseyn Sadiqzadənin (Seyid Hüseyn) "Aqi-valideyn yaxud zavalı Məşədi Zaman" (1911) hekayəsini, Ağababəy İsmayilbəyovun "Rəhimli mələk" (1914) birpərdəli dramını nəşr etmişdir.

Əlabbas Münzibin 1911-ci ildə "Əməl çiçəyi" və "Çəkməsilən" mənzumələri, Ağə Həsən Mirzəbəyovün "Lotu Kəmanə və lotu Cəfəşəbədə", Məlikməhəmməd və yəməni padşahının nağılı" (1912) milli nağılları "Baku" qəzetinin elektrik mətbəəsi tərəfindən buraxılmışdır.

XX əsrin əvvəllərində Bakıda fəaliyyət göstərən mətbəələrdən biri də "Tülü" adlanır. Bu mətbəədə Ağası bəy Kərimbəyovun "Gülməli nağıllar" (1915), Nəsrulla Axundovun "Şagirdlərə bəxşış" (1915) nağıllar məcmuəsi, "Cəsuslar dəstəsi, yaxud zülmün sonu" (1916) və başqa kitablar nəşr edilmişdir. Həmçinin Əli Məsumun "Polismeyster" mətbəəsində "İstər ağla, istər gül" (1912), Q.I.Demirovun litografiyasında "Çəkməli pişik" (1913) nağılı, hökumət mətbəəsində Ə.K.Qarabəkirin "Öyüdlərim" (hekayələr), "Ərzurum" (1919), "Açıq söz" mətbəəsində Əbdürrəhman Təbibzadə və Rəhim ibn Pərtovun "Qərib uşaqlara əlaqə aşısı" (1917) mənzumələri, "Novruz" mətbəəsində Sirri Məhəmmədin "Xoruz döyüşü" (1919) pyesi və s. uşaqlara məxsus ədəbiyyat çap edilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində Tiflis və İrəvanda fəaliyyət göstərən mətbəələrdə də Azərbaycan dilində uşaq kitabları çap edilmişdir. Tiflisdə "Gürcü şirkəti"-nin elektrik mətbəəsi Mirzə Seyfəddin Şorvani Seyidovun "Kitabi xəzainül-əf'al" (1902) hekayələr məcmuəsini, Əlimirzə Sənani Nərimanovun "Nəsihətül-əf'al" (1913) qiraət kitabını "Şərq" mətbəəsi isə 1913-cü ildə Mirzə Mahmud Şirvani Zuinin "Düzd və qazı" və "Nəsihəti-loğman" kitablarını nəşr edir. İrəvanda "Kultura" mətbəəsi Cabbar Əsgərzadənin "Qızıl yarpaq, yaxud zəkali Ənvər" (1913) şeirlər məcmuəsini, "Lyuis" mətbəəsi isə "Cocuqlara bayramçılıq" (1915) kimi uşaq kitablarını çap etmişlər.

1896-cı ilin əvvəllərində N.Nərimanov və S.M.Qənizadə "Sovqat", S.M.Qənizadə və H.Mahmudbəyov "Nübar" adlı uşaq jurnalları və S.M.Qənizadə 1897-ci ildə "Çıraq" adlı qəzet çıxarmağa təşəbbüs göstərmişlər. Daha sonra "Dəbistan" (1906-1908; Ə.İ.Cəfərzadə və M.H.Əfəndizadə), "Rəhbər" (1906-1907; M.Mahmudbəyov) və "Məktəb" (1911-1917; 1920; Q.R.Mirzəzadə və Ə.Əfəndizadə) nəşrə başladı. Bu jurnallar oxucuları Azərbaycan və rus ədəbiyyatı, elm, maarif xadimlərinin həyatı ilə tanış edir, lətifələrə, ibrətamiz parçalara, tapmacalara geniş yer verməklə uşaq ədəbiyyatının inkişafına və nəşrinə böyük təsir edirdi.

Bu dövrdə çap olunmuş uşaq ədəbiyyatı mədəni-ədəbi həyat üçün çox faydalı və əlamətdar hadisə idi. Əlbəttə, mütəliqiyyət üsul-idarəsi şəraitində uşaq ədəbiyyatının nəşrini genişləndirmək qeyri-mümkün idi. Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatı nəşrinin ad, tiraj, məzmun, habelə nəşriyyat və poliqrafiya tərtibat cəhətdən inkişafı yalnız sonrakı dövrlərdə həyata keçirildi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan kitabı: bibliografiya. 3 cildə. I cild (1780-1920) / tərtib edən. Ə.Y.Əliyev. - Bakı, 1963.
2. Abasova L. Orta məktəb dərsliklərinin quruluşu və tərtibatı haqqında / Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: integrasiya meyilləri və çağırışlar / mövzusunda respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 20 dekabr 2017, s.107-109.
3. Abasova L. Uşaq ədəbiyyatı haqqında düşüncələrim // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi nəzəri və təcrübi jurnal, 2018. - №1 (19). - S.18-26
4. Abasova L. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının "Azərnəşr"-in yaranması və fəaliyyəti. - Bakı: Aspoliqraf, 1920. - 352 s.
5. Xəlilov A. İnqilabdan əvvəl Azərbaycanda uşaq kitablarının nəşri tarixindən // ADU, "Elmi əsərlər": "Tarix və fəlsəfə" seriyası, 1969. -S.81-88
6. Xəlilov A. İkinci beşillik dövründə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nəşri (1933-1937) // ADU, Elmi əsərlər: "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" ser., 1970. - S.51-57.
7. Əhmədov H. "Ana dili" dərsliklərimizin tərtibi və nəşri tarixindən Tərəvəzini saxlayan dərsliklər // "Azərbaycan müəllimi" qəz., 2010, 22 oktyabr.
8. Əfəndiyev R.B. Uşaq baxçası / tərtib və transliterasiya: H.Əhmədov (Bu kitab 1912-ci il nəşri əsasında transliterasiya olunmuşdur). - Bakı: "Beynəlxalq Universitet" nəşriyyat və poliqrafiya mərkəzi, 2010, 192 s.
9. Xəlil Z., Əsgəri F. Uşaq ədəbiyyatı: Dərslik. - Bakı: ADPU, 2007. - 490 s.
10. Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. - Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007. - 444 s.